

Baerne

In dit nummer o.a.:

- . Lutheranen in Baarn
- . De restauratie van de Wintertuin
- . De bewoners van villa Courbevoie

Tijdschrift van de Historische Kring Baerne

Hét ware huis

Van Berkum Makelaars

Van Berkum Makelaars bv | Makelaars in en taxateurs van onroerende zaken
Nieuw Baarnstraat 93 Postbus 135 3740 AC Baarn | Lid NVM Wonen - BOG
telefoon (035) 541 84 45 | info@vanberkummakelaars.nl

VAN UW VOORZITTER

Het is bekend dat ons mooie blad ook door vele anderen dan de ontvangende leden wordt gelezen. Het zal misschien daarom zijn dat ons ledenbestand niet achteruitgaat zoals bij vele andere organisaties, maar zelfs groter wordt. Dat kan alleen als wij allen onze schouders onder de vereniging blijven zetten. Ga zo door.

Op tweede Pinksterdag heb ik tijdens het tweede lustrum van de Stichting Carillon Baarn de 'Klok van het veerpontje van Kuijer' in ontvangst mogen nemen om in de Oudheidkamer een plaatsje te geven met het mooie waar gebeurde verhaal. Tijdens deze gebeurtenis heb ik weer gemerkt hoe groot het vertrouwen van onze Baarnse gemeenschap is in onze vereniging. Als het ware vanzelfsprekend en dat komt niet vanzelf.

Nog even blik ik terug op de Algemene Ledenvergadering van 22 maart waar we een mooie opkomst konden begroeten. Onze wethouder, Jan Baerends, was bereid om de nieuwe website on line te zetten en hier wil ik hem bedanken voor de vele keren dat hij zich voor onze vereniging inzet.

Dan als laatste nog een oproep aan diegenen die wel al 'achter de computer zitten' maar nog niet hun contactadres hebben opgegeven aan info@historischekringbaerne.nl, doe dat nu even. ■

Veel leesplezier

André Mascini

INHOUD

Lutheranen in Baarn	34
Excursie	41
De bewoners van villa Courbevoie	42
Expositie in de Oudheidkamer	54
De restauratie van de Wintertuin	55

Voorzijde omslag: De restauratie van de Wintertuin is nog in volle gang.

LUTHERANEN IN BAARN

Van 1904 tot 1989 bestond er een kleine evangelisch-lutherse gemeente in Baarn. Daar is tot dusver niet of nauwelijks over geschreven. In kort bestek worden hier de hoofdlijnen geschetst. Waarom is deze gemeente viermaal opgericht, waar kerkten de lutheranen en waar zijn ze tenslotte gebleven?

door: Gerard Raven (conservator van Museum Flehite te Amersfoort)

Bij mijn onderzoek naar de lutherse gemeente Amersfoort kwam ik Baarn geregeld tegen.¹ De twee zustergemeenten zijn namelijk langzaam naar elkaar toegegroeid en tenslotte gefuseerd. Bij de ordening van de archieven heb ik meteen ook het Baarnse deel meegenomen.

Beginjaren

De lutherse gemeente Amersfoort heeft al in de 19e eeuw leden die buiten de stad wonen. Kennelijk ook in Baarn, want in 1904-1905 houdt Amersfoort daar zes diensten en begint men met huisbezoek.² In 1907 wordt er een gemeente vermeld. Vervolgens worden de vrijzinnig getinte diensten die Amersfoort hier organiseerde, overvleugeld door die van het Nederlandsch Lutherisch Genootschap voor In- en Uitwendige Zending. Dat had onder andere als doelstelling om rechtzinnige gemeenten op te zetten.³ In het nieuwe handboek voor lutherse geschiedenis wordt gesteld dat de gemeente daarna is verlopen,⁴ maar er is een doorlopend archief vanaf 1920.

In of voor 1923 huurt men voor kerkdiensten een ruimte van Het Baarns

Lyceum.⁵ Dat lyceum is in 1919 opgericht, maar krijgt pas zeven jaar later een aula; het is niet duidelijk of vóór 1926 een klaslokaal is gebruikt. Men blijft daar in ieder geval tot eind 1942 kerken.⁶ Steeds vindt men voor deze diensten een gastpredikant. Niet iedereen kan

Afb 1. Het eerste bewaard gebleven kerkblad, 1953

zich kennelijk vinden in de rechtzinnige preken, want in 1930 blijkt Amersfoort ook leden in Baarn te hebben.

Amersfoort begint in 1929 een eigen kerkblad dat eerst wordt gedrukt en later gestencild. Van Baarn zijn alleen gestencilde nieuwsbrieven van de jaren 1939-1942 bewaard gebleven. Het zijn losse vellen, meestal maar één bladzijde en zonder titel.⁷

Filiaal

In 1944 wordt de Baarnse lutherse gemeente heropgericht als filiaal van Hilversum. Het is niet duidelijk waarom dat gebeurt. Zijn er financiële zorgen? Het is ook nog niet bekend, of de diensten aan het eind van de oorlog nog zijn voortgezet.

In 1946 blijkt de gemeente te zijn verhuisd naar een zaal aan Korte Schoolstraat 7 in Baarn, later Kapelstraat 7 genoemd.⁸ Ook dit pand wordt gehuurd. Het wordt in ieder geval in 1953 al Lutherkapel genoemd.

Dat jaar wordt de zusterkring 'Catharina van Bora' opgericht. In die tijd is er weinig te doen voor vrouwen, zodat dit contact lange tijd bloeit. Vermoedelijk maken de dames ook handwerken die verkocht kunnen worden ten bate van het kerkenwerk, zoals dat in andere lutherse gemeenten gebeurt.⁹

Het kerknieuws staat aanvankelijk in *Ons Gemeenteleven*, het blad van de gemeente Hilversum. In 1948 begint

Afb 2. De Lutherkapel (collectie familie Fafié)

men echter met het *Maandblad van de Evangelisch-Lutherse Gemeente Baarn-Soest-Eemnes*.¹⁰ In dat blad is bijvoorbeeld te lezen dat de Hilversumse predikant, J.G. Bahn Müller, het pastoraat in Baarn tien jaar lang doet, tot het werk in Hilversum zelf teveel wordt en hij er in 1956 mee moet stoppen. Twee jaar eerder heeft hij al versterking gekregen van zijn emeritus-collega J.N. Bieger (77), die aan Vosseveldstraat 3 in Soest-Zuid woont. Bieger gaat ook vele van de diensten leiden in Braamhage aan de Burgemeester Grothestraat 12 te Soest; deze zijn in of voor 1953 begonnen. Ze worden eerst tweemaal per maand gehouden en vanaf 1954 zelfs wekelijks, net als in Baarn. Daarvoor stapte men wel over naar het Oranjehotel aan de Grothestraat 70 en een jaar later naar de turnzaal van de christelijke ULO aan Prins Bernhardlaan 21a. In 1963 verhuist de groep naar de Van Weede straat

19. Ook zijn er af en toe diensten in het lutherse rusthuis Woudestein in Baarn, gebouwd in 1949. Deze zullen vooral voor de bewoners bedoeld zijn.

Zelfstandige gemeente

In 1949-1955 zijn er nog grote financiële tekorten.¹¹ Mogelijk zijn deze opgelost dankzij de nalatenschap van mej. Anna Helena Zellenrath.¹² Dat zou verklaren dat men het kerkzaaltje kan aankopen en in 1957 op deze plek een nieuw kerkje bouwt met honderd zitplaatsen. Tegelijk wordt Baarn weer een zelfstandige lutherse gemeente. Dat is mogelijk doordat men zelfs een eigen predikant krijgt, W.F. Schröder. Hij gaat aan Frans Halslaan 45 wonen en blijft tot 1964. Als hij vijf jaar later overlijdt, roemt men in het kerkblad zijn diepe overtuiging, zijn eenvoud en het grote geloof waarmee hij de moeite en het vele verdriet van zijn leven overwon. Schröder was zendeling geweest en was tijdens de Japanse bezetting in een interneringskamp opgesloten.

In 1964 is Schröder opgevolgd door W.J. Manger, die aan Paulus Potterlaan 5 gaat wonen. Hij blijft vijf jaar. In 1965 blijken de financiële problemen te zijn weggewerkt.¹³ Toch blijkt uit het kerkblad dat het niet alles goud is wat er blinkt. Een jaar later verdwijnt de gedrukte kop van het kerkblad en wordt dit helemaal een stencil. Eind 1967 besluit de kerkenraad de wekelijkse diensten in Soest te stoppen met ingang van het nieuwe jaar. De groep kerkgangers is te klein geworden

en gastpredikanten zijn niet meer te betalen. En in januari 1968 luidt men de 'noodklok', omdat de kerkenraad is geslonken van elf naar vijf leden: het voortbestaan van de gemeente is in gevaar!

Gezamenlijke predikant

Als Manger weggaat, is een eigen dominee te duur geworden voor Baarn-Soest (Eemnes komt nu in de titel van het blad niet meer voor). Maar dat geldt ook voor de zuster gemeente in Amersfoort. Daarom beroepen ze samen een zeer ervaren predikant en bestuurder, de 56-jarige Gerard Fafié (1969-1978). Zo'n soort combinatie kent de landelijke kerk al sinds ca. 1920. Amersfoort laat voor

Afb 3. De predikant Fafié

hem een pastorie aan Ereprijsstraat 211 in Soest bouwen. Kennelijk speelt het verschil in ligging van de twee gemeenten geen rol. Dat verschil verklaart wel waarom Baarn een zendingscommissie heeft, terwijl Amersfoort zich beperkt tot incidentele collectes voor lutherse zendelingen.

Fafié gaat in het Amersfoortse kerkblad ook over Baarn en Soest berichten. Omdat de productie en vooral de verzending te duur worden, besluiten de twee kerkenraden voortaan samen één blad uit te brengen. Het Amersfoortse *Gemeenteleven* glijdt met ingang van 1974 ook in Baarn door de brievenbus. De kosten worden verdeeld op basis van de aantallen.¹⁴ Bij de vier bestaande pagina's komt een extra vel met de diensten aan beide zijden. De Soesters kunnen voortaan kiezen welke kant ze uit rijden.

Baarn zit intussen nog steeds met grote tekorten, zelfs ernstiger dan Amersfoort. De laatste ziet zich gedwongen een hypotheek van f 15.000 over te nemen, zodat Baarn op tijd kan meebetalen aan het salaris van de gedeelde predikant.¹⁵

De zusterkring stopt in 1978, die in Amersfoort een jaar later. Ook vele andere lutherse vrouwenkringen verdwijnen. Doordat vrouwen gaan werken, komen er geen nieuwe leden meer.¹⁶

Rond die tijd worden kerkmensen ook verdeeld door politieke kwesties. Zo bericht het kerkblad in 1981 over de po-

larisatie in kerk en politiek rond de actie van het Interkerkelijk Vredesberaad: *Kernwapens de wereld uit, om te beginnen uit Nederland*. In Baarn is men er ernstig verdeeld over, maar in Amersfoort is er meer steun, net als in de synode. Maar de leden worden er verder niet actief mee.

Heibel rond een homodominee

Na het vertrek van Fafié treedt de emeritus-predikant C. Pel vijf jaar op als consulent. Hij doet veel meer dan men van een waarnemer kan verwachten. Daarna komt er een predikantsplaats voor 80%, waarvan eenderde voor rekening van Baarn komt en tweederde voor de Keistad. Eind 1982 kiezen de twee gemeenten Kees van der Horst (36). Hij staat bovenaan het drietal van de voordracht, maar krijgt slechts 28 van de 49 Amersfoortse stemmen. Orthodoxe gemeenteleden hebben bijbelse bezwaren tegen deze openlijk homoseksuele predikant, terwijl een aantal oude vrijzinnigen vreest voor het aanzien van de gemeente, als het beroep zou doorgaan. Amersfoort heeft immers aan het begin van de zomer rellen meegemaakt op Roze Zaterdag. Onder de stevige leiding van Pel handhaaft de kerkenraad de voordracht, conform het synodale besluit van 1972 dat homoseksualiteit geen beletsel voor het vervullen van het ambt is. Opvallend genoeg wordt de predikant unaniem verkozen in het veel rechtzinniger Baarn.¹⁷

Van der Horsts opdracht luidt om waar

*Afb 4. Predikant Van der Horst
(foto M. Clarck)*

mogelijk Amersfoort en Baarn samen te laten werken en daar geeft hij al snel invulling aan. Hij weet zijn twee gemeenten langzaam bij elkaar te brengen. Vanaf 1984 gaan ze steeds vaker samen diensten houden, ook omdat Baarn geen gastpredikant en organist kan vinden voor het kleine aantal mensen in de Lutherkapel. Ook in andere opzichten merkt de gemeente dat er weer een motor is. Hij bezoekt in zijn eerste jaar 32 adressen in Baarn.¹⁸ Tenslotte begint hij meteen maandelijks een bijbeluur op woensdagmorgen in Woudestein, waar leden van zijn twee gemeenten komen.

Fusie met Amersfoort

Hoewel de jaarrekening 1985 tijdelijk gezond is,¹⁹ is de financiële situatie in Baarn nog steeds veel minder gunstig dan in Amersfoort. De leden moeten eigenlijk dubbel zoveel gaan betalen, maar de meesten van hen zijn gewoon niet te bewegen om substantieel meer bij te dragen. In 1987 klimt een gemeentelid in de pen. Hij uit zijn verbazing over zoveel struisvogelpolitiek bij de leden.

Er zijn in Baarn nog maar 201 leden en men zoekt steun bij de grote broer, die 450 leden heeft. Unaniem kiest Baarn eind 1988 op een gemeentevergadering voor samengaan met Amersfoort en in januari 1989 besluit men daar hetzelfde. De synode stemt in en zo komt op 1 juli de Evangelisch-Lutherse gemeente Amersfoort-Baarn-Soest tot stand.

De laatste Baarnse dienst vindt plaats op 28 mei 1989, met 'pijn en weemoed omdat we deze intieme kapel moeten verlaten', maar met blijdschap dat de gemeente in Amersfoort nu weer versterkt wordt. Daarna wordt de kapel verkocht. De fusie brengt eindelijk de financiën op orde.

De startdienst voor de nieuwe gemeente is geslaagd en er wordt 'lang en geanimeerd nagepraat bij de koffie'. De Baarns en Soesters hebben eerst wel moeite om zich thuis te voelen in Amersfoort: na de dienst spreekt men vooral met bekenden. Er zijn ook mensen die afhaken.

Fusie

De fusie met Amersfoort is een goede zet, maar uitstel van executie. Het is geen oplossing voor de vergrijzing en de daling van het ledental. Door intensieve controles van de kaartenbakken wordt bovendien een groot aantal leden geschrapt. Steeds zijn er weer overlijdensberichten van senioren; soms wel vier tegelijk in één kerkblad. Baarn valt daarbij vooral op. Daar staan weinig geboorten of vestigingen tegenover. Dat geeft aanhoudende zorg voor de continuïteit zoals in 2000: 'Wie zal de fakkel overnemen als de tijd van gaan voor sommigen nu zeer actieven gekomen is?'

Het kringenwerk illustreert hoe Baarn langzaam 'uitsterft'. Woudestein sluit in 1991, zodat de diensten en kring hier moeten stoppen. Van der Horst praat erover met collega Nienhuis van de Amersfoortse Johanneskerk (doopsgezind-remonstrants-vrijzinnig hervormd). Die heeft een kring in Soest en in 1995 gaan zij in dat dorp samen verder als *overdagkring*, die maandelijks bijeenkomt. Dat jaar zijn er zes lutheranen en drie van de Johanneskerk.²⁰ Nienhuis neemt in 2005 afscheid en er vallen steeds meer senioren uit; de kring stopt vier jaar later.

Eigenlijk kunnen de lutheranen zo niet meer verder. Men besluit zelfs het kerkgebouw te verkopen om zo te kunnen overleven. De redding komt van Samen op Weg, het landelijke fusieproces met hervormden en gereformeerden, waar

Afb 5. De lutherse kerk in Amersfoort (Archief Eemland, foto Dick Velthuisen)

Van der Horst als synodevoorzitter zo voor heeft gestreden. Met ingang van 2010 fuseren de drie partijen tot de protestantse gemeente Amersfoort. Dankzij deze fusie hoeft de lutherse kerk niet verkocht te worden en is daar nog elke maand een lutherse dienst.

Archief

Hopelijk is dit artikel een stimulans voor onderzoek in het Archief van de evangelisch-lutherse gemeente Baarn 1920-1989. Dit is een onderdeel van het Archief van de evangelisch-lutherse gemeente Amersfoort (aanvulling

1962-2009). Het Baarnse archief is soms vollediger dan het Amersfoortse, bijvoorbeeld in correspondentie, ledenadministratie en de Zusterkring. De notulen van de kerkenraad van Baarn over 1972-1989 zijn nog zoek. De kerkboden ontbreken over de jaren 1948-1953. Het archief bevindt zich in het kerkelijk bureau van de protestantse gemeente Amersfoort en wordt naar verwachting voorjaar 2014 overgebracht naar Archief Eemland. Voor inzage is schriftelijke toestemming nodig van de commissie lutherse traditie, Noordewierweg 131, 3812 DD Amersfoort. ■

Noten:

1. Gerard Raven, 'Tegen de stroom in. De laatste tachtig jaar van de lutherse gemeente Amersfoort 1929-2009', in: *Flehite. Historisch jaarboek voor Amersfoort en omstreken 13* (2012).
2. K.G. Van Manen (red.), *Lutheranen in de Lage Landen. Geschiedenis van een godsdienstige minderheid (ca 1520-2004)*, (Zoetermeer 2011) p. 514.
3. G. Fafié, 'Flitsen uit de geschiedenis van de evangelisch-lutherse gemeente Amersfoort', in: *Evangelisch-Luthers Dagboek (1976/7)* pp. 485-492, ald. 491.
4. *Lutheranen in de Lage Landen*, p. 608.
5. Archief lutherse gemeente Amersfoort, aanvulling 1962-2009 (hierna ALA) 137, 173.
6. ALA 159 en 260.
7. ALA 260.
8. ALA 208.
9. Er is een mooi klein archief 1946-1978 van (ALA 148-156, 204, 216-220).
10. Het is bewaard gebleven over 1953-1973 (ALA 261).
11. ALA 177.
12. ALA 179.
13. ALA 177; mogelijk dankzij instelling van het Clara Rosina Peyfonds dat jaar (ALA 174).
14. ALA 1, kerkenraad Amersfoort (hierna KR) 29.10.1973; Gemeenteleven jan 1974.
15. KR 11.6.1974, 18.4.1975.
16. *Lutheranen in de Lage Landen*, p. 682.
17. ALA 192, dossier beroeping 1982-1983; mededeling ds. K. van der Horst.
18. Werkverslag predikant 1983-1984 (ALA 192).
19. ALA 176. Dat jaar kreeg men een nalatenschap van C.L. Meijer (ALA 163).
20. ALA 276, 1995.

EXCURSIE OP DONDERDAG 6 SEPTEMBER 2012

Het jaar 2012 is landelijk gekozen als het 'Jaar van de historische buitenplaatsen'. Het leek de excursiecommissie een goed idee daarbij aan te sluiten. In onze provincie bevinden zich in de Vechtstreek namelijk tal van prachtige lusthoven. We kozen er een uit die toegankelijk is en waar een rondvaartboot kan aanleggen, waarmee we een deel van de Vecht kunnen afvaren.

Rond 10.00 uur wordt u ontvangen op Slot Zuylen met koffie. Daarna zal Thera Coppens, die veel over Belle van Zuylen publiceerde, een lezing houden over deze 18de eeuwse Bel Esprit. Na de lezing volgt een rondleiding door het kasteel o.l.v. gidsen, waarbij u ondermeer het kamertje bezoekt waar Belle haar geheime brieven schreef, de eetzaal en de prachtige salon met zijn onlangs gerestaureerde wandtapijten. We zullen in het slot ook de lunch gebruiken. We besluiten dit bezoek met een wandeling door de kasteeltuinen met zijn bekende slangenmuur.

Tegen 13.30 uur wandelen we van het slot naar de Vechoever om in te schepen op een rondvaartboot die ons langs andere buitens aan beide oevers, richting Breukelen vaart. Thera Coppens zal alle bezienswaardigheden van deskundig commentaar voorzien.

Tegen 17.00 uur zijn we weer terug in Oud-Zuylen, vanwaar we per auto naar Baarn terugrijden.

U kunt zich voor deze excursie aanmelden middels vooruitbetaling vóór 15 juli bij Dick Alink, Koningsweg 37, 3743 ET in Baarn.

Bankrekening 156520966 t.n.v. D. Alink, o.v.v. ExcursieHKB 2012.

Er wordt gereden met auto's van deelnemers. Passagiers betalen een bijdrage aan de chauffeur.

Kosten per deelnemer € 50,-, waarin begrepen:

- Koffie,
- Lezing Thera Coppens,
- Rondleiding Slot Zuylen,
- Lunch,
- Rondvaart langs de Vechtbuitens met uitleg.

Vertrek vanaf station Baarn donderdag, 6 september, 9.15 uur.

De excursiecommissie Wim Oudendorp, Cees Roodnat, Dick Alink ■

Slot Zuylen

DE BEWONERS VAN VILLA COURBEVOIE

In oktober 2011 had ik het genoegen om te gast te zijn op een feestje in de villa Courbevoie aan de Eemnesserweg 97. De bewoners van het huis, leden van de familie Dammers-van Elk, vertelden vol trots over het huis dat hun grootvader, oprichter en eigenaar van de handweverij en tapijtknoperij Edmond de Cneudt, in 1941 had gekocht en dat nog steeds familiebezit is. Nieuwsgierig geworden door de enthousiaste verhalen en het prachtige huis, ging ik op zoek naar de rest van de monumentale geschiedenis. En daar bleek een geurtje aan te zitten, een lekker geurtje wel te verstaan ...

door: Annemieke Geerts

De familie Boldoot

Villa Courbevoie werd gebouwd in 1882¹ voor de Amsterdamse reukwaterfabrikant Joannes Jacobus Boldoot. Hij was de derde generatie van deze zeer katholieke apothekersfamilie die in het bedrijf zat. De oom van zijn vader Joannes Cornelis Boldoot² was oorspronkelijk apotheker met een pand aan de Nieuwezijds Voorburgwal 46 in Amsterdam. Hij ontwikkelde een op alcohol gebaseerd geneesmiddel tegen onder andere hoofdpijn, maar dat bleek niet erg te werken. Zijn neef nam de zaak over en begon zich in cosmetische artikelen te verdiepen. Om die te kunnen maken ging hij chemische experimenten doen in zijn zaak. Dat liep echter niet altijd goed af. Vandaar dat de gemeente hem toestemming gaf om elders in Amsterdam een fabriekje op te zetten. Daar begon hij in 1865 met de fabricage van zeepproducten.

Zes jaar later kwam zijn zoon Joannes Jacobus in de zaak. In 1875 besloten vader en zoon om de Keulse reukwa-

terfabriek van Johann Maria Farina³, de grondlegger van het Keulse water, over te nemen. Zo kregen ze stevige voet aan de grond in Keulen waar op dat moment vele reukwaterfabrikanten gevestigd waren. Ook kregen ze op deze manier toegang tot het geheime recept van Johann Maria, dat in een leren map met slot bewaard werd. De overname van de Keulse fabriek heeft Joannes Jacobus geen windeieren gelegd. Hij werd er een rijk man van. Zijn vader mocht het succes niet meer meemaken, want hij stierf een jaar na de overname.

Joannes was getrouwd met Maria Regina Desmons en woonde officieel aan de Singel 92 in Amsterdam. Zoals zovele rijke kooplieden uit die tijd, liet ook hij een zomerverblijf bouwen in Baarn. De plek die zij uitkozen aan de Eemnesserweg, had toen nog een vrij uitzicht over de polders. En je kon bij helder weer zelfs Spakenburg en de Zuiderzee zien liggen. Vermoedelijk lieten de Boldoots het huis ontwerpen door de architect

N. Redeker Bisdom, de eigenaar van de naastgelegen buitenplaats Benthuijs⁴ (destijds Vooreng geheten, red.) en ontwerper van het fraaie hekwerk in het Amaliapark tegenover het station. Deze Redeker Bisdom verkocht in 1881 een stuk van zijn grond aan J.J. Boldoot. Het huis werd gerealiseerd in 1882. In een deel van het stucwerk, dat oorspronkelijk schuilging achter het behang, zijn nog de namen van de werklui van destijds gekrast. In het stuc staan de namen Dirk van Hagen en J. Nijhuis met de datum 18-8-1882 gekrast.

Het huis⁵ dat Redeker Bisdom ontwierp, bestaat uit een souterrain, twee bouwlagen en een zadeldak met steekkap en blauwe kruispannen op het dak. De buitenkant werd destijds uitgevoerd in twee kleuren, rode baksteen en witte raamen hoeklijsten in neorenaissancestijl. Bijzonder aan het gebouw is dat het aan de achterkant een torentje heeft. Nog bijzonderder is dat dit niet dienst doet als uitkijk, maar als trappenhuis.⁶ De windwijzer bevat traditioneel het initiaal van de eerste eigenaar van het huis, ofwel de B van Boldoot. Elke kamer was voorzien van een marmeren haard en een eigen rookkanaal. Geheel in de geest van die tijd woonde het personeel op de zolderverdieping en waren in het souterrain de werk- en dienstruimten ondergebracht. Het souterrain had een eigen personeels- en dienstingang met buitentrap aan de achterkant van het huis. De heer en mevrouw des huizes beschikten over de begane grond en de eerste verdieping. Kortom, zij gebruikten slechts de helft

van het huis. Overigens was het in die tijd ook volstrekt normaal dat er direct naast de voordeur een aparte ontvangstruimte was. Geheel ingericht voor de aangekomen reizigers om zich te verkleden alvorens toonbaar naar binnen te gaan.

Op 7 maart 1896 kocht Joannes Boldoot ook het weilandje tegenover het perceel, waar nu de Schotse runderen staan.⁷

Kromme weg

De naam Courbevoie betekent letterlijk kromme weg, maar is ook de naam van een oude Parijse buitenwijk. Waarschijnlijk is de villa echter vernoemd naar de kromming in de Eemnesserweg, pal voor het huis.

Ook Lodewijk van Deyssel schrijft er over in zijn *Gedenkschriften*.⁸ Hij roemt de prachtige naamkeuze voor de villa: "De naam Courbevoie was een bijzonder mooie naam, om dat het woord „voie" voor „weg" mooyer is dan chemin of route. Het woord voie stamt uit de middeleeuwen en heeft ook daardoor een meer poëtisch dan technisch karakter. Het woord Courbevoie is mooi omdat er in gehoord wordt niet vertrouwdheid met de natuurkundige kennis van steensoorten, de werktuigkundige van wegenbouw, de gemeente-administratieve van wegenontwerp; maar vertrouwdheid met het wezen van den weg in & dichterlijke diepte van het menschenbewustzijn, het wezen van den weg, zoo als het doorklinkt in de Evangeliewoorden: ik ben de Weg, de Waarheid en het Leven".

Maar hij klaagt tegelijk over de krom-

ming in de weg die volgens hem gewoon recht had moeten blijven lopen: 'Nu, ik bericht U, dat het mij niet kan schelen wat de oorzaak van den weg-bocht is. Dat laat mij onverschillig koud. Mij interesseert alleen, dat de weg, die recht, recht-toe recht-aan behoort te zijn, hier de dwaasheid doet van een escapade buiten zijn lijn en dat het nu net is of er lanterfantende stukjes-draaiende, licht-rose voetige, heel jonge engelen dansend over wandelen, engeltjes die voor een kort oogenblikje het rechte pad verlieten....", aldus Van Deijssel.

Het echtpaar Boldoot was kinderloos en als Joannes op 28 juni 1898 in het Baarnse bos door een ongeluk met zijn paard komt te overlijden⁹, sterft de familienaam uit.

Naar zijn wens zet de familie, in de vorm van neef J.M.B van Vlijmen, het bedrijf voort als een naamloze vennootschap. Mooi detail uit Joannes' nalatenschap is dat elke werknemer bij zijn dood een weekloon erfde. Het bedrijf Boldoot blijft tot 1964 bestaan. Dan wordt het overgenomen door het latere Akzo.

De tweede eigenaar

Na het overlijden van Joannes Boldoot blijft de zomervilla wel in het bezit van de familie. Maar de villa staat maar liefst twintig jaar min of meer leeg. Al vinden we in het telefoonboek van Baarn uit 1915 dat IJ. H. Haag aan de Eemnesserweg 97 woonde en telefoonnummer 376 had.

In 1918 krijgen de maar liefst dertig er-

ven¹⁰ van de bewindvoerders toestemming om het huis te verkopen. Het huis wordt op 24 juni van hetzelfde jaar op een veiling gekocht door makelaar Van der Veen uit Baarn, die handelt namens de Amsterdamse Mr. Johan Hendrik Gerrit Bekker. Deze advocaat koopt het pand én het weilandje aan de overkant van het huis voor bijna zesendertigduizend gulden. Hij slaat direct aan het verbouwen. Zo laat hij een badkamer met een boudoir aanleggen en krijgt elke kamer in het huis een thema. Zo komt er onder andere een Chinese kamer, een Franse kamer en een blauwe kamer. De verbouwing wordt gedaan door de Baarnse aannemer/architect Onvlee. Advocaat Bekker gaat nooit in het huis wonen. Vermoedelijk omdat hij vanwege politieke aspiraties naar Den Haag verhuisde. Feit is dat het huis wederom twintig jaar lang leeg staat.

De derde eigenaar

In 1941 wordt het pand verkocht aan de Belgische oprichter van de handweverij en knoperij Edmond de Cneudt.¹¹ Hoewel het dus twintig jaar lang leeg heeft gestaan, is het huis wel altijd onderhouden gebleven door de in het koetshuis wonende beheerder De Bree. Edmond en zijn gezin kunnen dus zo in de villa trekken. Maar daar denken de Duitse bezetters anders over. Zij leggen in april 1942 beslag op het huis. Daarop moet de familie weer terug naar hun oude onderkomen in Soest, maar niet voor lang. In juli van dat jaar mag het gezin weer terug naar het huis en opent

Afb 1. Courbevoie in oorspronkelijke staat

Edmond de Cneudt op 17 juli 1942 officieel de Baarnse deuren van zijn atelier. Aangezien Edmond een echte modernist is, moet hij niets hebben van de glas-in-lood ramen en de sierlijke betimmeringen in het huis. Hij laat daarom alle sierlijkheden wegwerken onder strakke houten panelen en het glas-in-lood vervangen door gewoon glas. Ook het prachtige grote tochtportaal dat de hal siert, en de marmeren schouwen laat hij weghalen. Aan de wanden van de hal hangt hij een schitterend wandtapijt naar een ontwerp van zijn vriend Cuno van den Steene en ook de trap wordt voorzien van een moderne hand-

geknopte bekleding die nog steeds de treden siert. Zijn meest in het oog springende verandering is wel dat hij de buitengevel wit laat schilderen.

Naast deze veranderingen komt de familie er ook snel achter dat het huis eigenlijk helemaal niet praktisch ingericht is. Het voldeed wellicht prima als zomershuis, maar voor permanente bewoning door een hele familie en een bedrijf is het minder geschikt. En dus vinden er heel wat verbouwingen en uitbreidingen plaats.

Edmond de Cneudt is van oorsprong een Belg en in 1954 genaturaliseerd tot

Nederlander.¹² Hij werd in 1905 geboren in het Belgische Gent als zoon van de Vlaamse dichter en schrijver Richard de Cneudt. Aanvankelijk wilde Edmond architect worden, maar tijdens zijn studie aan de academie kreeg hij meer belangstelling voor het weefvak.

In 1919 verhuisde de familie naar Den Haag en een jaar later naar Rotterdam. Edmond ging naar de Haagse Academie van Beeldende Kunsten en de Nederlandsche Kunstweefschool van mevrouw W. Laman Trip-Nolen aan de Prinsegracht in Den Haag en kreeg weefles van mevrouw Semey. Later bezocht hij de Rotterdamsche Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen. Hij raakte er bevriend met de latere glaskunstenaar Andries Copier en de schilder en graphicus Cuno van den Steene. In 1933 begon hij in Rotterdam een weefatelier en verwierf hij zijn eerste grote buitenlandse opdracht, het weven

Afb 2. De villa, witgeschilderd, in 1942

van stoffen voor het Volkerenbondspaleis in Genève.

Op 30 augustus 1935 trouwt Edmond met Arina Middelhoek. Samen krijgen ze een zoon Ric en twee dochters Hennie en Annelies. Inmiddels begint het atelier op de Rotterdamse zolderverdieping aan de Boompjes aardig uit zijn jasje te groeien. Daarom verhuist de familie in 1937 naar Soest. Ze huren er het huis Middelwijk (de buitenplaats die gelegen was aan het Kerkpad Z.Z, red.). Als hij in 1940 de Nieuwe Amsterdamse Weverij overneemt, wil Edmond graag huize Middelwijk kopen om daar zijn bedrijf in te vestigen. Dat lukt echter niet en dus gaat hij op zoek naar een ander pand. In Baarn krijgt hij voor het symbolische huurbedrag van één gulden per jaar kasteel Groeneveld aangeboden. Enige voorwaarde is wel dat hij het kasteel onderhoudt. Daar heeft Edmond de Cneudt niet zoveel zin in. Bovendien vindt hij de locatie van Groeneveld lastig voor zijn werknemers die dan een stuk door het 'onveilige' bos moeten lopen of fietsen.

Zijn oog valt in 1941 op villa Courbevoie dat hij voor vijftienduizend gulden kan kopen. Dat is een prikkie vergeleken met de zesendertigduizend gulden die advocaat Bekker er ruim drieëntwintig jaar eerder voor betaalde. Maar ja, het huis staat al twintig jaar leeg. Overigens koopt Edmond niet het weilandje aan de overkant, want dat heeft Bekker al eerder verkocht, vermoedelijk aan boer Sonneveld die zijn bedrijf naast Rusthoek had en jarenlang het jonge vee op het driehoekige weiland liet lopen.

Afb 3. De weverij, belangrijk voor de werkgelegenheid in Baarn

De oorlog

Gedurende de oorlogsjaren is de productie van de tapijtknoperij en weverij minimaal. Slechts twintig wandkleden worden er geproduceerd. Een ervan is een gobelin waarmee in de hongerwinter begonnen wordt. Het was bijna klaar toen Baarn beschoten werd. Het huis lag precies in de vuurlinie en een granaatscherf vloog dwars door de gobelin.¹³ Niet alleen door de verminderde vraag, maar ook door het gebrek aan grondstoffen en materialen was de productie minimaal. Tijdens de oorlog is de kelder

van het huis gebruikt als schuilkelder voor de hele buurt. Onder andere de bewoners van de Ferdinand Huycklaan konden bij de beschieting in 1944 onderdak vinden in de keldergang met stenen plafond van Courbevoie.

De villa zelf werd reeds aan het begin van de oorlog gevorderd voor inkwartiering. Dat wil zeggen dat de familie verplicht werd om mensen die geen onderdak meer hadden, tijdelijk in huis op te nemen. Hierdoor nam baron Verschuren uit Mook met zijn vier kinderen intrek in het huis en woonde ook de burge-

meester van Egmond aan Zee jarenlang in huize Courbevoie. Met deze laatste is de familie De Cneudt overigens lang bevriend gebleven. Zo ging de familie elke zomer op vakantie in Egmond aan Zee. Direct na de oorlog werd het huis gevorderd voor Canadese soldaten die er flink huishouden.

Na de oorlog ging het gelukkig direct weer bergopwaarts met het bedrijf. In 1948 waren er maar liefst 43 werknemers in dienst. Daarmee was de weverij een niet onbelangrijke werkgever in het bijna zesduizend zielen tellende Baarn. Ook was de weverij een van de vier toonaangevende bedrijven op het gebied van toegepaste tex-

tiele kunst. De grote vraag naar op maat gemaakte vloertapijten voor de grote passagiersboten was de reden om in de jaren vijftig een nieuw onderkomen voor de tapijtknoperij bij te bouwen.

Een aantal van de wandtapijten werd ontworpen door kunstenaars zoals de schilder, graficus en huisvriend Cuno van den Steene. Maar ook goede vriend Escher¹⁴ tekende gobelins cq wandkleden en schilder/ontwerper Harry op de Laak ontwierp het grootste ooit in Nederland geweven wandtapijt. Het is een gobelin van dertien meter bij drie meter zeventig en was bestemd voor een wand in de kantine van

Afb 4. Courbevoie in de huidige staat

de Hogere Zeevaartschool in Amsterdam. Ook ontwierp Edmond de Cneudt zelf een vijftiental wandtapijten. Maar er werden ook gordijn- en meubelstoffen en vloertapijten geproduceerd, die door woning-inrichters middels kleurstalen werden verkocht. Zowel in Soest als in Baarn hebben altijd een paar werknemers van het bedrijf in de villa gewoond. Later kwam daar ook nog wat huishoudelijk personeel bij. Van 1957 tot halverwege de jaren zestig huurde Edmond het oude koetshuis van villa Rusthoek. Hij maakte daar zogenaamde vachttapijten in opdracht van de Bijenkorf. Daarvoor kocht hij restreepjes schapenvacht in van een Belgische pantoffelfabriek en weefde daar tapijten van.

Op 1 januari 1971 kwam Ric de Cneudt in het bedrijf en werd de handweverij een vennootschap onder firma, met vader en zoon als vennoten en directeuren. Twee jaar later legde Edmond het directeurschap neer en nam Ric de leiding over, terwijl zijn vader verbonden bleef aan de firma als adviseur, ontwerper en hobby-gobelinwever. Maar de vraag naar wandtapijten nam steeds meer af en de concurrentie van de machinale productie van stoffen kon de firma niet aan. In 1983 sluit de fabriek haar deuren. Edmond de Cneudt overlijdt vier jaar later. De familie blijft echter in het huis wonen.

Anno 2012 woont dochter Hennie met haar man, dochter, schoonzoon en drie kleinkinderen in de villa. Haar broer Ric en zijn familie bewonen het koetshuis. Officieel zijn de twee percelen nu gesplitst. Zowel Hennie als haar man zijn architect

en in die hoedanigheid altijd bezig met het zo verantwoord mogelijk opknappen van de vele vierkante meters tellende villa. Sinds 1992 is Courbevoie een gemeentelijk monument. Met elkaar proberen zij telkens weer een stukje van het huis op te knappen.

Op de trappen ligt nog de oude looper die zestig jaar geleden voor Courbevoie is geweven en in de hal hangen de ontwerp-tekeningen van beroemde tapijtontwerpers zoals Harry op de Laak en een wandkleed uit de beginperiode van het atelier in Rotterdam, vermoedelijk door Edmond zelf geweven. ■

Noten:

1. Gaasbeek, F., Jan van 't Hof en Maarten Koenders, *Baarn, geschiedenis en architectuur*, Zeist, 1994
2. www.everythinkaboutperfume.com
3. Stadsarchief van Amsterdam
4. www.kasteleninutrecht.eu
5. Gaasbeek, F., Jan van 't Hof en Maarten Koenders, *Baarn, geschiedenis en architectuur*, Zeist, 1994
6. Hordijk, W., *Torens van Baarn*, Amsterdam, 2010
7. Notarisakte uit 1918 in bezit van fam. De Cneudt
8. Deyssel, Lodewijk van, *Gedenkschriften*, verzorgd door Harry G.M. Prick, Zwolle, 1962
9. Artikel uit *Rijnbode* van 29-6-1898
10. Notarisakte 1918 in bezit van fam. De Cneudt
11. Brouwer, G., *De handweverij en tapijtknoperij Edmond de Cneudt*, in: Baerne 3-2009, pp 2-9.
12. Staten Generaal
13. *De Rotterdammer* 30-9-1950
14. Hazeu, W., *M.C. Escher, een biografie*, Amsterdam, 1998

Eemnesserweg 12, postbus 97, 3740 AB Baarn
Telefoon: (035) 541 33 21, telefax (035) 541 81 53
E-mail: info@debaarnsenotarissen.nl

ingepast Communicatie

- Helpt ondernemers professioneel en positief in de publiciteit te komen
- Ondersteunt organisaties in het verbeteren van de samenwerking
- Versterkt het contact tussen bewonersgroepen en instanties

Inge Pastoor
communicatieadviseur en projectleider

-
- www.ingepast.nl
 - 06 - 55 70 25 91
 - mail@ingepast.nl
 - Twitter @IngePastoor

Uw oude of nieuwe huis meesterlijk geschilderd?

SCHILDERSBEDRIJF

u.d. Horst

CANTONLAAN 1 - 3742 CH BAARN
TEL. (035) 542 28 93 - FAX (035) 543 02 58

Voor Baarn en omstreken van oudsher bekend

De Zwart handboekbinderij
Oosterstraat 68
3742 SW Baarn

*Er wel eens aan gedacht om uw exemplaren
van Baerne te laten inbinden?
Twee jaargangen in één band: actieprijis €15*

Bel: 06-54682826
Of mail: cdezwart@euronet.nl

APOTHEEK JULIUS

Sinds 1886

M.A. Smulders - de Jong apotheker

**UW GENEESMIDDEL
ONZE ZORG**

Laanstraat 26, 3743 BG Baarn

Telefoon (035) 5412432

Fax (035) 5421021

E-mail apotheekjulius@ezorg.nl

www.apotheekjulius.nl

ERICA

LINGERIE & BADMODE

Voor deskundig advies

Voor grote maten

Nachtgoed en Dusters

Reuma ondergoed

Uw maat met de juiste cup A t/m H

Voor kleine maten

Voor hele grote maten

Badpakken en Bikini's

Heren ondergoed

En wij proberen het bijna onmogelijke mogelijk te maken

Laanstraat 71a, 3743 BC Baarn, Tel. 035 642 00 73

juwelier
van doorm

Al vier generaties liefde voor 't vak.

Brinkstraat 14-16 3741 AN Baarn Tel: 035-5413107
info@juwelievandoorm.nl www.juwelievandoorm.nl

GALERIE-INLIJSTATELIER DE ZOETE INVAL

- * litho's – zeefdrukken – etsen - gravures en foto's van Oud Baarn.
- * keus uit meer dan 100 diverse houten lijsten
- * facetspiegels in vele maten met een lijst die U zelf uitzoekt
- * passe-partouts in alle maten en kleuren
ook rond en ovaal en meerdere uitsnijdingen

Pr. Marielaan 21 Baarn. 035-5412781

open: woensdag tot en met zaterdag doorlopend van 11.00-16.00 uur

www.galeriedezoeteinval.nl

EXPOSITIE IN DE OUDHEIDKAMER: GEVRAAGD EN GEBLEVEN. GASTARBEIDERS TUSSEN VECHT EN EEM 1960-1980

Van 9 juni tot 26 augustus is in de Oudheidkamer de tentoonstelling 'Gevraagd en geleven. Gastarbeiders tussen Vecht en Eem (1960-1980)' te zien.

Deze tentoonstelling gaat over de periode 1960 tot 1980 en laat zien hoe de gastarbeiders hier hun weg vonden en uiteindelijk gewoon inwoners van het Gooi of de Vecht- en Eemstreek zijn geworden. De eerste gastarbeiders waren Italianen en Spanjaarden. Nederlandse bedrijven haalden hen hierheen. De meesten keerden weer terug naar hun geboorteland.

Latere groepen van vooral Turken en Marokkanen kwamen meestal op eigen gelegenheid naar onze omgeving, op zoek naar werk. De bedrijven in deze regio namen ze graag aan. Zij waren bereid het werk te doen waarvoor geen Nederlandse arbeiders gevonden konden worden.

In de tentoonstelling wordt op verschillende thema's ingegaan zoals op de soms erbarmelijke woonomstandigheden, met name in de overvolle pensions in Hilversum, Weesp en Soest. Aanvankelijk moesten de bedrijven zelf voor de huisvesting van de gastarbeiders zorgen. Later zorgden zij zelf voor een slaapplek en zo ontstonden 'arbeiderspakhuisen' met veel bedden, slechte voorzieningen en zeer brandgevaarlijk.

Pas rond 1980 ontstond het besef dat in veel gevallen niet meer van een terugkeer sprake was. Voor de gezinnen startte de integratie in de Nederlandse samenleving. De tentoonstelling is te zien van **zaterdag 9 juni tot en met zaterdag 25 augustus 2012** in de **Oudheidkamer Historische Kring Baerne** Hoofdstraat 1a. **Openingstijden:** woensdag, 14.00 tot 16.00 uur, zaterdag, 11.00 tot 13.00 uur. ■

Rectificatie

In Baerne 1-2012 is het artikel 'De ontstaansgeschiedenis van het Baarnse carillon' verschenen. De auteur, Michael Kreijns van de Stichting Carillon Baarn, wijst op een in zijn ogen storende fout op pagina 5. Daar waar staat Bert Kuijer, dient Ben Kuijer te worden gelezen. De auteur verzocht ons u hiervan melding te doen. Aan dat verzoek voldoet de redactie bij deze.

Een opletende lezer wist te melden dat in het artikel over het ziekenvervoer in Baarn, in hetzelfde nummer van Baerne op pag. 13 (1e kolom) de gesloten vrachtwagen niet van W. van der Heijden, maar van W. van der Heiden is geweest. Waarvan acte.

DE RESTAURATIE VAN DE WINTERTUIN

In het jaar 2010 stelden Rijk en provincie een flink bedrag ter beschikking voor de restauratie van de Wintertuin in het Cantonspark. De gemeente vulde het bedrag aan, zodat de uitvoering na jaren van onzekerheid midden 2011 konden starten. De plannen voor de restauratie zijn gemaakt door het Utrechtse architectenbureau Vlaardingebroek & Wevers dat gespecialiseerd is in restauratie en bouwhistorie. De nadruk ligt op het herstellen van het casco, aangezien er bij de start van de werkzaamheden nog geen huurder - en dus ook geen definitieve functie - bekend was. De werkzaamheden worden uitgevoerd door de aannemer Koninklijke Woudenberg Ameide en begeleid door het architectenbureau en Jorrit de Regt van de gemeente Baarn begeleid. De oplevering is medio 2012.

door: Hans Vlaardingebroek (architect)

Korte geschiedenis van de kas

De kas of Wintertuin van het Cantonspark in Baarn is gebouwd in 1914-1915 in opdracht van August Janssen.¹ August Janssen was een Amsterdams koopman in koloniale waren, die in Baarn de villa's Peking, Java en Canton in bezit had. In huize Canton - in 1793 door Reinhard Scherenberg in Chinese stijl gebouwd - woonde hij. Hij liet het huis

Afb 1. De Wintertuin in de tijd dat Palmcourt Galleries er in was gevestigd

slopen en liet in 1910 op dezelfde plaats een geheel nieuwe villa bouwen. Aan de overzijde van de Javalaan liet hij door zijn tuinbaas J. Goossen het Cantonspark ontwerpen en aanleggen, met als pièce de resistance de Wintertuin (1914-1915).² Ontwerper en bouwer was de firma G. Koelewijn, kasbouwers uit Baarn.³ Twee foto's van buitenzijde en binnenzijde - deze laatste nog tijdens de bouw - vormen de eerste afbeeldingen van de Wintertuin. In 1918 kwam het park met de Wintertuin aan de Staat der Nederlanden die het bestemde als botanische tuin voor de Rijksuniversiteit Utrecht. In 1931 werd het oostelijk deel van de kas afgescheiden voor de huisvesting van tropische planten afkomstig van landhuis De Duno bij Doorwerth.⁴ Er is toen ook extra verwarming aangebracht. Vermoedelijk is toen ook de verwarmingskelder buiten het gebouw samen met de huidige keukenuitbouw aangebracht. In 1955 werd aan de noordzijde een extra uitbouw gerealiseerd in opdracht van de Rijksgebouwendienst.

Afb 2. Het dakhuis

Deze herbergt thans de ingang - een wijziging uit 1990-91. De oorspronkelijke ingangen richtten zich alle op het park.

In de jaren 1980 werd het Cantonspark verlaten door de universiteit en concentreerde deze de hortus in de Uithof. In 1987 werd het park voor één gulden overgedragen aan de gemeente Baarn, die er een openbaar park van maakte. De Wintertuin werd in 1990-1991 verbouwd en deels gerestaureerd. Nadien werd in de kas een galerie, de Sytsema Galleries, gevestigd. De werkzaamheden waren ingrij-

pend van aard en behelsden grootscheeps houtherstel, vernieuwing van alle glas en een totale vernieuwing van de glaskap. Na deze renovatie is het onderhoud danig tekort geschoten, zodat nu alweer een ingrijpende restauratie noodzakelijk is. Het is niet waarschijnlijk dat de laatste (onder) huurder, Palmcourt galleries, weer terug zal komen in de Wintertuin. Een nieuwe functie is nog niet bekend.

Beschrijving

De Wintertuin is een min of meer oost-west georiënteerd kasgebouw met een langwerpige vorm, gelegen tegen de

noordgrens van het Cantonspark. De buitenwerkse maten zijn ongeveer 41 bij 25 meter. De opzet is symmetrisch en wordt gekenmerkt door een oplopende hoogtevorm naar het middendeel, dat tot de nok een hoogte van bijna 13 meter bereikt.⁵ Dit middendeel wordt gedekt door gebogen dakschilden die worden gedragen door samengestelde, stalen spanten. Deze dragen het zogenaamde dakhuis⁶ dat voorzien is van te openen ramen en een glaskap (zie afb 2).

De huidige vorm van dit dakhuis is geheel het gevolg van de verbouwing van 1990. Oorspronkelijk hadden de ramen een roe-verdeling, die na de huidige restauratie terug zal komen.

Naast het middendeel bevinden zich aan weerszijden twee lagere delen - onder de nok bijna 7,5 meter hoog. Het dak wordt hier gedragen door houten spanten die op ongelijke afstanden van elkaar zijn geplaatst en aan de onderzijde voorzien zijn van ijzeren stangen (zie afb 3).⁷

Naast middendeel en zijbeuken bevinden zich aan de oost- en westzijde twee erkers, die dienden als toegang. Aan de zuidzijde is een gemetselde uitbouw met twee dubbele deuren aanwezig die oorspronkelijk diende als hoofdingang. Afwijkend van de andere bouwdelen is het dak hier slechts gedeeltelijk voorzien van glas. Het platte deel is gesloten. De dubbele, doorslaande deuren naar het middendeel en het glas in het venster tussen de twee dubbele deuren in zijn nu niet meer aanwezig, maar zullen bij de restauratie opnieuw worden aange-

bracht.

Vrijwel alle daken waren oorspronkelijk voorzien van stalen liggers waarin het glas dakpansgewijs was opgenomen. Dit type glasroeden wordt patroeroeden genoemd. Het glas is opgelegd op geplooid zink, dat ook voor de afvoer van condenswater zorgt. De patroeroede wordt afgedekt met zink dat tevens de aansluiting (en afdichting) met het glas verzorgt. Deze patroeroeden zijn in de jaren 1990 vervangen door aluminium glasroeden bezet met kanaalplaten van kunststof. Deze platen bleken niet duurzaam en waren op veel plaatsen gescheurd. De dakbedekking was dan ook verre van waterdicht en was dringend aan vervanging toe. De roeden waren oorspronkelijk bezet met zogenaamd Engels geribd glas, een ondoorzichtige vormglassoort.

De gevels van de noord- en zuiduitbouw bestaan voor een groot deel uit steens metselwerk, uitgevoerd in kruisverband. De noordgevel van middendeel en zijbeuken is eveneens gemetseld. De noordwand

Afb 3. De houten spanten en de ijzeren stangen

van de zijbeuken is aan de buitenzijde voorzien van steunberen. De noordwand van de middenbeuk culmineert een hoge schoorsteen, die na de jaren 1950 van vorm gewijzigd is.⁸

Behalve de noordgevels zijn alle wanden opgebouwd uit glas gevat in houten kozijnen. De gevels van de zijbeuken zijn geritmeerd door toepassing van afwisselend grotere, getoogde vensters en kleinere rechtgesloten vensters. Voor de buitengewoon forse ruiten, waarvan de grootste wel 2,25 bij 3,25 meten, werd spiegelglas⁹ gebruikt, een gegoten en daarna glad gepolijste glassoort. De zone net onder de

dakgoot was voorzien van glas in lood in vrij eenvoudige vormen. Een klein deel van dit glas in lood is tot op de dag van vandaag bewaard gebleven, met name in de oostelijke en westelijke erkers. De hogere zones van de wanden van het middendeel waren bezet met Engels geribd glas.

Beknopte plantoelichting

Vlaardingebroek & Wevers heeft in het jaar 2009 in opdracht van de Raadscommissie Wintertuin Baarn de eerste plannen gemaakt. Onze bouwkundige opname maakte duidelijk dat er ingrijpende herstelwerkzaamheden wenselijk waren om het

Afb 4. Veel houtherstel is noodzakelijk

Een restauratiearchitect gaat uit van de kracht van een rijksmonument. Wij gaan uit van de stelling dat een oud gebouw voldoet aan de eisen die de oorspronkelijke functie aan het gebouw stelt. En zo is dat ook in het geval van de Wintertuin. De constructie kan de nieuwe kap dragen, zeker wanneer het gebouw weer als wintertuin wordt gebruikt. Wanneer echter een nieuwe functie leidend wordt geacht en de constructeur rekent met de huidige belastingsmodellen behorende bij bijvoorbeeld een bijeenkomstgebouw (een gebouw met openbare functie en een grote bezettingsgraad), dan zal de constructie niet voldoen aan de nieuwe eisen.

Vanuit de waarde van het rijksmonument is de constructeur gevraagd de huidige constructies door te rekenen. En vast te stellen tot welke mate de huidige constructies al dan niet voldoen aan die huidige eisen. Daarbij is wel rekening gehouden met een beperkt aantal verbeteringen en toevoegingen die het oorspronkelijk, rijksmonumentaal karakter niet aantasten. Zoals gezegd zullen de constructies van de Wintertuin niet volledig voldoen aan de eisen die tegenwoordig gesteld worden aan gebouwen met openbare functies. Zouden we de constructies spiegelen aan de eisen die aan kassen – wat de Wintertuin immers is – gesteld worden, dan zijn de discrepanties beperkter.

Hoe dan ook: volledige aanpassing van de constructies aan hedendaagse eisen – met name voor openbare gebouwen – kan leiden tot zulke grootscheepse aanpassingen van de kappen dat er geen sprake meer zou zijn van een restauratie, maar van een verbouwing. De constructeur heeft ook dergelijke modellen doorgerekend en voorstellen gedaan tot aanpassing van de constructies. In het licht van de monumentale waarde van de Wintertuin kan dat een onacceptabele aantasting van die monumentale waarden inhouden. Iets wat niemand zou willen.

gebouw voor verder verval te behoeden en het opgetreden verval te herstellen.

Het uitgangspunt van de plannen was toen cascoherstel met slechts een beperkt aantal aanpassingen van de bestaande situatie. Dit betekent een herstel van de huidige, gegroeide situatie. Latere aanbouwen zoals de uitbouwen aan de zijde van de Faas Eliaslaan en aanpassingen in de constructie handhaven wij daarbij als tekenen van de geschiedenis. Vaak wordt gedacht dat restauratie betekent het geheel terugbrengen in de oorspronkelijke staat. Dat is heel vaak niet het geval en bij de Wintertuin dus ook niet.

Er is bij de planvorming slechts beperkt rekening gehouden met voorzieningen voor de huidige of een nieuwe functie, niet in de laatste plaats omdat er nog geen nieuwe functie bekend was bij de start van het project. Er wordt wel een beperkt aantal aanpassingen gedaan teneinde dichter aan te sluiten bij het oorspronkelijk voorkomen van de kas. Zo vernieuwen wij de dakconstructie door wel de oorspronkelijke verdeling te herstellen, maar daarvoor een hedendaags profiel te gebruiken. Dit profiel is geïsoleerd en laat de toepassing van dikker gelaagd glas toe, beide eisen van deze tijd. Wel heeft het profiel aan de buitenzijde

een gegolfde vorm die doet denken aan de eerder genoemde patroentrueden. Hierdoor is het niet noodzakelijk dat een schilder elk jaar de roeden moet schilderen met alle bijkomende kosten van dien. De daken zullen weer voorzien worden van Engels geribd glas. Dit zal worden voorzien van een tweede laag, getrokken glas teneinde te voldoen aan veiligheidsnormen van deze tijd. Wel is gerekend met een kleine toevoeging aan de constructies waar verwacht wordt dat de oorspronkelijke constructie niet voldoet aan de constructieve eisen van nu en waar een toevoeging geen geweld doet aan het oorspronkelijke concept of monumentaal beeld. Voor het extra gewicht van de kap zullen bijvoorbeeld de stalen gordingen op bescheiden wijze verzwakt worden. De hoofdspanten van het middendeel zullen op bescheiden wijze moeten worden verzwakt, terwijl de spanten van de zijbeuken zullen worden voorzien van een nieuwe, aanvullende trekstang.

Eind januari is deze bescheiden werkwijze opnieuw tegen het licht gehouden, omdat het pand openbare functies zou moeten kunnen herbergen. Daartoe zullen meer ingrijpende aanpassingen – of liever: toevoegingen – uitgevoerd moeten worden. Onder meer worden extra constructies toegevoegd teneinde het gebouw voldoende sterkte en stabiliteit te geven, zodat het gebouw aan de hedendaagse eisen zal voldoen.

De wanden van middenbeuk, zijbeuken en erkers bestaan grotendeels uit glas, gevat in ramen en kozijnen. Bij de laatste

restauratie/verbouwing van 1990-1991 zijn op grote schaal herstellingen aan het houtwerk uitgevoerd. Eigenlijk is pas bij de uitvoering van de werkzaamheden nu duidelijk geworden op welke omvangrijke schaal houtherstel heeft plaatsgevonden (zie afb 4).

Helaas moet nu veelal op dezelfde locaties houtherstel worden uitgevoerd. Meestal betreft het namelijk de meest gevoelige onderdelen, zoals onderdorpels, onderkanten van stijlen en inwaterende detaileringen. Waar we nu herstellingen uitvoeren wordt gewerkt met oregon pine, een Amerikaanse naaldhoutsoort die redelijk duurzaam is. Het oorspronkelijke hout - lariks - was eveneens vrij duurzaam, maar is nu nauwelijks met een betrouwbare kwaliteit te verkrijgen. Bij de werkzaamheden in de jaren negentig is het veelal authentieke glas¹⁰ vrijwel geheel vervangen door modern (float)glas. Het eerder genoemde Engels geribd glas is toen vervangen door ander ondoorzichtig glas, het zogenaamd crépyglas. Bij de huidige restauratie wordt het oorspronkelijke glas zo goed mogelijk benaderd. De grote glasvlakken worden in een iets levendige, moderne en gelaagde glassoort uitgevoerd. Het Engels geribd glas wordt wel opnieuw aangebracht, ook dit in gelaagde uitvoering. In de zones onder de dakgoten was oorspronkelijk glas in lood aanwezig. Dit wordt nu herplaatst, zij het op 'museale' wijze in een bronzen raamwerk aan de binnenzijde. Hiermee wordt de toepassing van het kwetsbare glas in lood aan de buitenzijde voorkomen.

Afb 5. De crêtes op de nok van de Wintertuin

Kleurgebruik

De opdrachtgever heeft op ons advies door Josefiën Tegelaar kleuronderzoek laten uitvoeren. Bij zulk onderzoek worden oude verflagen vrijgelegd in zogenaamde trapjes of vensters. Trapjes laten een doorsnede door het verpakket zien, terwijl vensters een groter stuk van een vrijgelegde, oudere verflaag laten zien.

In het geval van de Wintertuin zijn er weinig verflagen bewaard gebleven. Met name op het houtwerk is er weinig gevon-

den. Op wanden en staalconstructie daarentegen zijn de verpakketten bewaard gebleven.

Het beeld dat naar voren komt is vrij eenduidig. Er zijn geen grote contrasten tussen kleuren onderling, zoals we wel bij de Oude Hortuskassen in Utrecht gevonden hebben. Daar was de staalconstructie hemelsblauw en het houtwerk blank gelakt. De buitenzijde was bruin geschilderd. De Wintertuin gaf echter een aaneenschakeling van gele kleuren te zien. De wanden

waren oorspronkelijk vrij intens geel, de staalconstructie iets minder geel en de houten onderdelen nog weer lichter, meer een soort off-white. De buitenzijde had een contrast tussen donkergroene delen - deuren en ramen - en lichte, vermoedelijk off-white kleuren ('bentheimer') op de rest van het hout en de stopverfranden. In latere tijden raakte het beeld meer en meer ontkleurd tot het huidige wit. Het blauw op de kolommen binnen is een goedbedoelde verwijzing naar andere constructies - wellicht de Oude Hortus in Utrecht - maar is niet gebaseerd op vondsten.

Omdat we in de restauratie willen proberen dicht bij het oorspronkelijk beeld te komen, ligt het voor de hand dat ook het oorspronkelijk kleurgebruik als uitgangspunt voor de plannen wordt genomen. Het advies van Josefiën Tegelaar is dan ook vanuit die visie geschreven en wordt door ons gevolgd.

Crêtes en pironen

Vele gebouwen uit de tweede helft van de 19e eeuw en uit de eerste jaren van 20e eeuw, waren oorspronkelijk voorzien van crêtes en pironen.¹¹ Pironen zijn de bekroningen van hoeken van daken en meestal het verlengstuk van een deel van de kapconstructie.¹² Deze pironen kunnen zijn gemaakt van keramiek, zink of smeed- of gietijzer. In het geval van de Wintertuin waren de pironen van gietijzer en waren ze ongeveer 60 cm hoog. Aan alle vier de zijden waren ze voorzien van een krul. Er zijn twee van dergelijke pironen bewaard geble-

ven, die nu als voorbeeld dienen voor de nieuwe pironen die op alle hoeken van (dak) nokken aangebracht zullen worden.

Crêtes zijn een soort van decoratieve bekroning van dakranden en nokken. Ze kunnen bijzonder fraai en rijk van uitvoering zijn zoals bij het Rijksmuseum. Bij de Wintertuin zijn slechts de crêtes van het dakhuis bewaard gebleven. Deze vrij bescheiden crêtes zijn uitgevoerd in gietijzer dat later verzinkt is (zie afb 5).

De kleinere crêtes van zijbeuken, erkers en zuidelijke aanbouw zijn niet bewaard gebleven. Op grond van de oudste foto's - die op dit punt helaas niet zeer gedetailleerd zijn - en naar analogie van de bewaard gebleven crêtes op het dakhuis is een ontwerp voor een kleinere crête gemaakt, die uitgevoerd zal worden. Deze zal worden uitgezaagd uit een roestvrijstalen plaat en daarna in kleur gepoedercoat.

Conclusie

De restauratie van de Wintertuin was hard nodig. De grote hoeveelheid aangetast hout had een situatie tot gevolg die het voortbestaan van het gebouw bedreigde. Door subsidies van Rijk en Provincie en een bijdrage van de gemeente kon gestart worden met deze restauratie, hoewel er nog geen nieuwe functie of huurder bekend was. Dit gaf ons de mogelijkheid een vrij zuivere cascorestauratie uit te voeren. Nu deze restauratie vordert, wordt de vraag van een nieuwe functie toch weer actueel. Hierdoor zal een herbezinning van de constructie staat van het gebouw nodig

zijn. In alles zal echter de kwaliteit en de waarde van dit prachtige rijksmonument voorop moeten staan. Na de restauratie zal er weer een kas staan die haar weerga in Nederland niet heeft. ■

Noten:

1. Nationaal Archief, Den Haag, NV Cultuurmaatschappij tot Exploitatie der Verenigde Majanglanden, nummer toegang 2.20.07. De archiefstukken zijn nog niet gedigitaliseerd en in het kader van deze studie ook niet nader onderzocht. Koffie, rubber en tabak schijnen de hoofdmoot van de handelswaar van de cultuurmaatschappij de hebben gevormd. In 1913 werd Janssen tot ridder in de Orde van de Nederlandsche Leeuw benoemd. 10 april 1918 overleed hij. Zie ook <http://www.genealogieonline.nl/voorouders-in-het-eemland/132542.php>.
2. Zie de site van het Cantonspark, <http://www.cantonspark.nl/histore1.html>. De beschrijving van de geschiedenis van de Wintertuin is grotendeels aan deze site ontleend.
3. Er wordt wel eens beweerd dat (Louis Paul) Zocher – zie <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn5/zocher> - de ontwerper van park en Wintertuin is geweest, maar vooralsnog ontbreken bewijzen die dit staven. Gezien diens hoge leeftijd in het jaar van bouwen – hij overleed op 95-jarige leeftijd in 1915 - en het feit dat er van na 1900 nauwelijks of geen (andere) projecten van hand bekend zijn, is deze toeschrijving niet zeer waarschijnlijk.
4. Dit huis kwam in 1931 in handen van het Geldersch Landschap. Het huis is in de Tweede Wereldoorlog verwoest en niet meer opgebouwd.

5. Ter vergelijking: het wereldberoemde Palm House van Kew Gardens meet 110 bij 30 meter en is 20 meter hoog. In Nederland zijn echter geen voorbeelden van kassen met dergelijke afmetingen. Zeker voor wat betreft de hoogte is de Wintertuin zonder weerga. De Utrechtse Hortuskassen die eveneens door ons bureau zijn gerestaureerd meten 28 bij 31,5 meter en zijn maximaal iets onder 6 meter hoog.
6. Hiermee wordt het verhoogde deel van het middendeel aangeduid.
7. Dit type spant wordt polonceauspant genaamd. De stangen zijn met elkaar verbonden door gietijzeren elementen.
8. Oorspronkelijk had de schoorsteen een soort getrapte vorm: alleen de middelste afvoeren kwamen tot de huidige hoogte, de twee afvoeren ter weerszijden eindigden net boven het dakhuis. Later werden ook deze zijafvoeren opgetrokken tot de hoogte van de middelste afvoeren.
9. In de korte werkomschrijving van het project die bewaard is gebleven, staat vermeld puispiegels. De gegevens over houtsoort en Engels geribd glas zijn ontleend aan deze werkomschrijving.
10. Dit betrof in de grote vlakken 'puispiegels' ofwel spiegelglas, een gegoten glassoort die daarna geheel glad gepolijst is. Dit soort glas wordt nog wel aangetroffen bij etageruiten van gebouwen van rond 1900. Het wordt thans niet meer gefabriceerd.
11. Bekende gebouwen met crêtes en pironen zijn het Rijksmuseum en het Centraal Station van Amsterdam. In veel gevallen zijn de crêtes verloren gegaan. In een enkel geval zijn ze nagegoten in kunststof.
12. Vaak de bekroning van een zogenaamde makelaar.

Historische Kring Baerne

Postbus 326
3740 AH Baarn
tel. 035 5430377

e-mail:
info@HistorischeKringBaerne.nl
Internet:
www.HistorischeKringBaerne.nl

Bestuur en ereleden:**Voorzitter**

A.F.N. Mascini
tel. 035 5414512
voorzitter@
HistorischeKringBaerne.nl

Algemeen Secretaris

H.C. Frijlink
tel. 035 5414263
secretaris@
HistorischeKringBaerne.nl

Penningmeester

Vacature

Werkgroep Oudheidkamer

E.M.M.A. Kuizinga-Claassens
tel. 035 5420372

Werkgroep Oude Begraafplaats

M.M.D. Karsemeijer
tel. 035 5417922

Werkgroep Archeologie

J.W.A.A. van der Laan
tel. 035 5417922

Werkgroep Baerne

F.J. Booy
tel. 035 5417336

Algemeen lid

P.H. Feitz
tel. 035 5414794

Algemeen lid

Th. Kruidenier-Brands
tel. 035 5417860

Ereleden

J.M. v.d. Brink-van Wijkvliet
G. Brouwer
P.H. Kuijt-Smit
H.H.M. van Vugt

**Administratie en redactie
Baerne:**

Ledenadministratie
H.J. Kroon
tel. 035 5413001
ledenadministratie@
HistorischeKringBaerne.nl

Redactie Baerne

Henriëtte Beuk
Frits Booy
Annemieke Geerts
Cok de Zwart
E-mail redactie: redactiebaerne@
euronet.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en / of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Het tijdschrift *Baerne* komt mede tot stand door BakkerBaarn.

**Bezoekadres en bezoektijden
Oudheidkamer**

Hoofdstraat 1A, 3741 AC Baarn.
Ingang via de bibliotheek, lift
naar jeugdbibliotheek. Op
woensdagen van 14.00 tot 16.00
en op zaterdag van 11.00 tot
13.00 uur.

Voor informatie of een afspraak
kunt u tijdens openingsuren
bellen met 035 5430377 of een
e-mail sturen:
info@historishekringbaerne.nl

Contributie

Per adres en per jaar minimaal
€16,-. Bank ING 41.92.133
Historische Kring Baerne is een Al-
gemeen Nut Beogende Instelling.

**Verzendkosten buiten Baarn
en binnen Nederland: € 7,50
per jaar.**

Verzendkosten tegelijk met de
contributie overmaken.

Losse verkoop Baerne € 3,50

Verkrijgbaar bij:
Oudheidkamer HKB,
Boekhandel Den Boer, Laanstraat 69,
Bruna, Laanstraat 41C,
VVV/ANWB, Brinkstraat 12.

Is dit genoeg om eerder te stoppen met werken?

Natuurlijk hoopt u dat u straks genoeg pensioen heeft om leuke dingen te doen. Maar wat als dat niet zo is? Gelukkig kan de Rabobank uw huidige en toekomstige

financiële situatie precies voor u uitrekenen. Maak vandaag nog een vrijblijvende afspraak met uw adviseur. Dan zorgen wij ervoor dat uw financiële situatie ook straks goed geregeld is.

*Gratis na een pensioengesprek:
opbergmap voor het overzicht*

Meer informatie op: www.rabobank.nl

Rabobank

BOEKHANDEL DEN BOER

Laanstraat 67-69 - 3743 BC Baarn - Telefoon 035 - 542 68 51
www.denboer.nl

Gespecialiseerd
in literatuur,
kunst- en kinderboeken